

İSTANBUL'DA (KÜÇÜKÇEKMECE VE ZEYTİNBURNU) YAŞAYAN UYGUR TÜRKLERİNİN DOĞUM RİTÜELLERİ

[Derleme / Review]

Duygu ŞAHİNLER*

Geliş Tarihi: 08.09.2023

Kabul Tarihi: 14.12.2023

Öz

İnsan, dünyaya geldiği andan, son nefesini verdiği ana kadar devam eden süreç içerisinde pek çok "eşik"ten geçmektedir. Bu eşiklerden ilki olan doğum, pek çok toplumda önemsenmiş ve doğumla ilgili olarak farklı kültürlerde pek çok inanış ve ritüel geliştirilmiştir. Geçiş ritüeli kavramını ilk defa ortaya atan ve ritüeller hakkında kapsamlı bir tasnif çalışması yapan Arnold van Gennep'e (1908) göre doğum ritüellerinin amacı; doğumu kolaylaştırmak, anneyi ve çocuğunu hatta baba ve diğer akrabaları kişisel ya da gayrişahsi kötücül etkilerden korumaktır. Bu makalede İstanbul'da yaşayan (Küçükçekmece ve Zeytinburnu) Uygur Türklerinin doğum ritüelleri; doğum öncesi, doğum sonrası ve doğum sonrası alt başlıklarıyla ele alınıp incelenmiştir. Araştırma esnasında halk bilimi derleme yöntemlerinden gözlem (doğal ortamda pasif katılımcı olarak) ve görüşme (yönlendirilmiş görüşme) yöntemleri kullanılmıştır. Doğu Türkistan'ın çeşitli yerlerinden farklı tarihlerde göç eden ve en az 5 yıldır İstanbul'da yaşayan kaynak kişilerle görüşülerek veri toplanmıştır. "İstanbul'da Yaşayan Uygur Türklerinin Folkloru Üzerine Bir Araştırma: Küçükçekmece ve Zeytinburnu Örneği" isimli yüksek lisans tezi kapsamında yapılan bu araştırma, çok farklı kültür daireleri ile temas eden Uygur Türklerinin eski Türk kültür ve inanç yapısından neleri, hangi değişiklikler ile muhafaza ettiği ve diğer Türk boylarıyla nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğunu bilim dünyasına kazandırmakta ve Uygur Türklerinin kültürel devamlılığına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Doğu Türkistan'dan farklı tarihlerde, benzer sebeplerle göç eden ve İstanbul'da yaşayan Uygur Türklerinin göç etme sebeplerinin doğum ritüellerine yansıdığı tespit edilmiştir. Çin hükümeti tarafından zorunlu kürtaj ve kısırlaştırma uygulamalarına maruz bırakıldıkları için doğum kontrolü yapmayı tercih etmemeleri, çok çocuklu aile yapısını benimsemeleri, Doğu Türkistan'da iken hastaneye rahatlıkla gidemedikleri için gebelik durumunu öğrenmek maksadıyla çeşitli uygulamalar geliştirmeleri, bebeğin göbeğinin ve eşinin hastanede doğum yapılması durumunda hastanede bırakılmaması, çocuklara bağımsızlığı çağrıştıran isimlerin koyulması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Anahtar Kelimeler: Uygur Türkleri, Doğum Ritüelleri, İstanbul, Küçükçekmece, Zeytinburnu.

BIRTH RITUALS OF UYGHUR TURKS LIVING IN ISTANBUL (KÜÇÜKÇEKMECE AND ZEYTİNBURNU)

Abstract

From the moment of birth until the last breath, a person goes through many "thresholds" in the course of his/her life. The first of these thresholds is birth, which has been considered important in many societies, and various rituals and beliefs have been developed regarding birth in different cultures. According to Arnold van Gennep (1908), who first introduced the concept of the rite of passage and conducted a comprehensive classification study on rituals, the purpose of birth rituals is to facilitate the birth, protect the mother, the child, and even the father and other relatives from personal or impersonal malevolent effects. In this article, the birth rituals of Uyghur Turks living in Istanbul (Küçükçekmece and Zeytinburnu) are examined and analyzed in terms of pre-birth, birth, and post-birth phases.

Observation (as a passive participant in a natural environment) and interview (directed interview) methods, which are part of folklore collection methods, were used during the study. The data was collected by interviewing source individuals who migrated from various parts of East Turkistan at different times and now reside in Istanbul. Conducted within the scope of the master's thesis titled "A Research on the Folklore of the Uyghur Turks Living in Istanbul: The Example of Küçükçekmece and Zeytinburnu", this study aims to inform the scientific world about what the Uyghur Turks, who come into contact with many different cultural circles, have preserved from the old Turkish culture and belief structure and with what changes, their relationship with the other Turkish tribes and to contribute to the cultural continuity of the Uyghur Turks. It has been determined that the reasons for migration of Uyghur Turks, who migrated from East Turkestan for similar reasons on different dates and live in Istanbul, are reflected in their birth rituals. Their choice to use birth control in order to prevent them from being subjected to compulsory abortion and sterilization practices by the Chinese government, their adoption of working in families with multiple children, the improvement of various practices in order to try to reproduce because they could not go on maternity leave while in East Turkestan, the birth of the person's navel and the wife's birth in the hospital, the naming of children with names that evoke independence can be shown as an example of this situation.

Keywords: *Uighur Turks, Rites of Birth, Istanbul, Küçükçekmece, Zeytinburnu.*

Giriş

Geçiş ritüellerinden ilki olan doğum, insan hayatını başlatan ve soyun devamını sağlayan bir olgudur. Kadın, doğum yaparak toplum içindeki saygınlığını artırır ve aile içerisindeki yerini sağlamlaştırır. Baba ise evlat sahibi olarak hem geleceğe güvenle bakar hem de saygınlık kazanmış olur (Örnek, 2016: 184). Geçmiş dönemlerde nüfus yoğunluğuna sahip olan toplumların nüfuzu da ele geçirdiği bilinmektedir. Umumiyetle konargöçer olarak yaşayan ve boylar hâlinde örgütlenen Türkler için de nüfus, çok eski çağlardan bu yana önemiyet arz etmiştir ve bir nevi siyasi, sosyal ve kültürel varlığın devamı olarak görülmüştür. Bu sebeple pek çok Türk boyunda olduğu gibi Uygur Türklerinde de doğuma önemiyet verilip kutsallık atfedilmiştir.

Bir bebeğin dünyaya gelmesi için eşlerin onu istemesi ve annenin doğumu gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu süreçten sonraki ilk 40 güne kadar gerçekleştirilen pratikler doğum ritüelleri bağlamında değerlendirilmektedir. Mircea Eliade'ye göre (2019: 163), bir çocuk doğduğunda yalnızca fiziki bir varoluşa sahiptir. Ne aile tarafından tanınmış ne de bir toplum tarafından kabul edilmiştir. Ancak doğumdan sonra yapılan ritüeller, yeni doğan bebeğe gerçek bir "yaşayan" statüsü kazandırır ve bebek ancak bu ritüellerle topluma katılıp onlardan kabul görür. Bu sebeple doğum ritüelleri yalnızca bireyi değil, bulunduğu toplumu da ilgilendirmektedir. Çünkü doğum ritüelinin öznesi olmayan ve bu "eşik"e dâhil olmayan insanlar, nesnelere, olaylar ve ilişkiler açısından anne ve bebek; tehlikeli, uğursuz veya kirletici olarak görülebilir (Turner, 2018: 111). Anne ve bebek, henüz geçişi tamamlayıp yeni bir statüye erişmemiştir, araftadır. Bu arafta olma durumunun insanı güçsüz kılacağı ve zararlı etkilere maruz bırakacağına dair bir inanç mevcuttur (Örnek, 2016: 183). Geçiş başarıyla tamamlamak ve sonraki aşamaya geçmek çok önemlidir. Bunun için toplumlar asırlardır pek çok inanç ve uygulama geliştirmişler ve bunu nesillerce aktararak kültürel devamlılığını sağlamışlardır. Arnold van Gennep'e göre doğum ritüellerinin amacı; doğumu kolaylaştırmak, anneyi ve çocuğunu hatta baba ve diğer akrabaları kişisel ya da gayrişahsi kötücül etkilerden korumaktır (Gennep, 2022: 54).

İstanbul'da (Küçükçekmece ve Zeytinburnu) Yaşayan Uygur Türkleri

Doğu Türkistan, bünyesinde çeşitli Türk boylarını barındıran kadim bir Türk yurdu iken 1755 yılında Çin tarafından işgal edilmiştir (Demirağ, 2014: 232). Bu tarihten 1949 yılına kadar Çin, Doğu Türkistan topraklarında kurduğu hâkimiyeti devam ettirmeye çalışsa da Uygur Türkleri defalarca ayaklanmış ve bağımsızlıklarını kazanmaya çalışmıştır. 1867'de

Yakup Bey'in kurduğu Yakup Bey Devleti, 12 Kasım 1933'te Kâşgar'da kurulan Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti ve 12 Kasım 1944'te Ali Han Töre'nin liderliğinde kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyeti, Uygur Türklerinin verdiği bağımsızlık mücadelesinin en somut örnekleridir (Demirağ, 2014: 233-241).

1949 yılı Uygur Türkleri için bir dönüm noktası olmuştur. Uygurlar, topraklarının Komünist Çin tarafından son kez işgal edilmesinin ardından vatanlarından ayrılmış ve büyük çoğunluğu Türkiye'ye yerleşmiştir (Kul, 2018: 29). Uygur Türklerinin öncülerinden Mehmet Emin Buğra'nın Türkiye'ye gelmesi, burada Uygur Türklerinin yerleşmesi için yaptığı ziyaretler ve basın yoluyla Doğu Türkistanlıların uğradıkları zulmü anlatma gayretleri sonucunda Bakanlar Kurulu, 13 Mart 1952 tarihinde Doğu Türkistanlı 1850 kişinin iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmesine izin vermiştir (Kul, 2020: 88). Bu göçmenler ilk olarak Kayseri'ye getirilmiş ve yerleştirilmişlerdir (Karluk, 2020: 258; Karabulut, 2005: 24). Kayseri dışında İstanbul, Kahramanmaraş, Ankara, Konya, Niğde, Adana ve İzmir de Uygur Türklerinin süreç içerisinde yerleştikleri şehirlerden olmuştur (Karabulut, 2005: 40).

Prof. Dr. Ömer Kul 2021 yılında yayınladığı çalışmada 1949 sonrası Türkiye'ye gelip yerleşen Uygurların tahminen İstanbul'da 60.000 kişinin üzerinde olduğunu, genelde Kocamustafapaşa/Fatih, Zeytinburnu, Sefaköy/Küçükçekmece, Beylikdüzü ve Sultanbeyli olmak üzere çeşitli ilçelerde dağınık olarak yaşadıklarını ifade etmiş ve Türkiye'nin hangi ilinde kaç Uygur Türkünün yaşadığına dair net bir veri olmadığını belirtmiştir (Kul, 2021: 263-264). Bahsedilen ilçeler arasında Uygur Türklerinin varlığının en çok hissedildiği yerler Zeytinburnu ilçesi ve Küçükçekmece ilçesinin Sefaköy semtidir. Bu ilçelerde Uygur Türklerinin kurdukları sivil toplum kuruluşları, işlettikleri işletmeler, kültürel ürünlerini sergiledikleri mekânlar yoğunlukla bulunmakta ve bunlarda Türkiye Türkçesinin yanı sıra Uygur Türkçesi tabelalar da kullanılmaktadır. Bu sebeple İstanbul'da araştırma sahası olarak Küçükçekmece ve Zeytinburnu ilçesi belirlenmiştir. Küçükçekmece ve Zeytinburnu ilçelerinde Uygur Türklerinin nüfus yoğunluğuna ve yerleşim dağılımına dair net bir bilgi vermek mümkün değildir. Daha önceden göç edenler vatandaşlık alıp "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı" olarak hayatlarına devam etmektedir. Vatandaşlık alamayıp insani ikamet izni ve uzun dönem ikamet izni alanlara dair ise T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı tarafından kamuya duyurulan güncel bir bilgiye rastlanmamıştır.

Uygur Türklerinin yaşamak için İstanbul'u tercih etmelerinde, İstanbul'un kozmopolit bir yapıya sahip olması ve istihdam olanaklarının diğer şehirlere göre daha fazla olması etkili olmuştur (Şahinler, 2023: 24). Doğu Türkistanlılar dericilikte mahir oldukları için İstanbul'a göç eden ailelerin neredeyse tamamının bu sektörde çalışanlar olduğu belirtilmiştir (Karabulut, 2005: 41). Günümüzde Küçükçekmece ve Zeytinburnu'nda dericilikle uğraşan Uygurların olduğu gözlemlenmiştir fakat bu meslek geleneksel olarak değil, atölyelerde modern teknik ve araçlarla devam ettirilmektedir. 1992 yılında İstanbul'da "Doğu Türkistan Millî Merkezi" kurulmuş ve Doğu Türkistan ile alakalı tüm sivil toplum kuruluşları tek bir çatı altında toplanmıştır (Özkan, 2014: 8). Bu da Türkiye'de yaşayan Uygur Türklerinin İstanbul'u millî merkez ilan edecek kadar önemsedikleri, bu şehre yerleşmeyle ve yaşamayla ilgili planları olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Uygur Türklerinin İstanbul'daki temel geçim kaynakları ticaret ve hizmet sektörü bağlamında gelişmiştir. Küçükçekmece ve Zeytinburnu ilçesinde dericilik, geleneksel tekstil ürünlerinin imalatı, restorancılık, baharatçılık, tababetçilik, fırıncılık, marketçilik, kitapçılık, yöresel gıda, giyim ve eşya ticareti yapıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca hizmet sektöründe de farklı alanlarda çalışan kişiler mevcuttur. Araştırma esnasında kaynak kişilerden edindiğimiz bilgilere göre Uygur Türklerinin işsizlik oranı yüksektir ve maddi sıkıntı

çekmektedirler (Şahinler, 2023: 25). Bu sebeple işsizlik, Uygur sivil toplum kuruluşlarının ana problemlerinden biridir (Kılıç, 2021: 68).

Araştırma Yöntemi ve Sahada Karşılaşılan Zorluklar

Verilerin elde edilmesinde halk bilimi derleme yöntemlerinden gözlem (doğal ortamda pasif katılımcı olarak) ve görüşme (yönlendirilmiş görüşme) yöntemleri kullanılmıştır. Gözlem yönteminin kullanılmasındaki temel amaç halk bilgisi ürünlerinin bizzat yaratım ortamlarının içine girmek, halk bilgisi ürünlerinin yaratıldığı ortam ve bağlamın bizzat içinde yer alıp yaşayarak kaydetmektir (Ekici, 2015: 67). Görüşme yöntemi de K. Goldstein'in ifade ettiği gibi icracı veya aktarıcılarının çeşitli özelliklerini ortaya çıkarmak için kullanılan bir yöntemdir (Ekici, 2015: 71) ve araştırma esnasında verilerin elde edilmesinde en çok istifade edilen yöntem olmuştur.

Görüşmeler sırasında görsel ve işitsel kayıtlar alınmış ve kayıt işlemi için telefon kullanılmıştır. Kayıt altına alınan veriler deşifre edilmiş ve tasnif edilerek araştırmada kullanılacak hâle getirilmiştir. Yüksek lisans tez çalışması kapsamında görüşülen 20 kaynak kişiden 13'ü doğum ritüelleriyle ilgili bilgi vermiştir. Kaynak kişiler Doğu Türkistan'ın Yarkent, Hoten, Kaşgar, Urumçi, Turfan gibi şehirlerden göç etmişlerdir. Görüşme yapılan kaynak kişilere dair bilgiler makalenin sonunda yer almaktadır.

Verilerin elde edilmesi esnasında karşılaşılan zorluklardan bahsetmek, bu alanla ilgili çalışma yapacak olan kişilere yarar sağlayacaktır. Aracı kişiler, kaynak kişilerle görüşmeden evvel şahsıma çeşitli uyarılarda bulunmuştur. Bu öneriler; bir kadın olarak yalnız bulunmamak, erkek kaynak kişilerle görüşürken yanımda onlarla irtibatı sağlayabilecek bir erkekle birlikte hareket etmek, o erkekle evli olduğumu kaynak kişilere izah etmek, başörtüsü takmak, imza ve ses kaydı alacağımı kaynak kişilere açıklamadan evvel bu işin "Allah rızası için" yaptığımı ifade etmek şeklinde örneklendirilebilir. Uygur Türkleri arasında "çarşaf"¹ olarak tabir edilen giysiyi giyen hanımlarla görüşürken yüz açık olacak şekilde çarşaf giyildiğinde ya da günlük kıyafetlerin üstüne başörtüsü takıldığında kaynak kişilerin araştırmacıya karşı güven duyduğu ve bilgi verirken daha rahat olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma yapacak kişilerin psikolojik anlamda sağlıklı ve metanetli olmaları da son derece önemlidir. Zira yıllardır Çin baskısı ve asimilasyonu altında yaşayan Uygur Türkleriyle görüşme yapmak, o kişilerin travmalarını dinlemeyi ve bir anlamda da maruz kalmayı beraberinde getirmektedir. Bu durumu anlatmak için araştırma sırasında yaşadığım deneyimleri paylaşmak, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

İstanbul'da doppa imalatı yapan tek kişi olan 10 numaralı kaynak kişi, görüşmeye başlamadan evvel ses kaydı alabileceğimi fakat imza atmayacağını ifade etmiştir. İmzasını alabilmek için fazlaca ısrar ettiğimde kendisi telefonundan bir fotoğraf gösterip ağlamaya başlamıştır. Ağlaması durunca ise Doğu Türkistan'da kendisinden zorla imza alınarak yeni doğmuş çocuğunun denek olarak kullanıldığını, zamanında eşine bile yalan söylemek zorunda kaldığını ve ilk evladını nasıl kaybettiğini anlatmıştır. Doğu Türkistan'da Çin polisleri tarafından işlemedikleri suçları kabul ettiğine dair zorla imza alındığını anlatanlar, Uygur Türkleri içerisinde bile Çin istihbaratına bilgi verip menfaat elde etmeye çalışanlar olduğunu belirtenler olmuştur. Bu güvensizlik ortamı içerisinde veri toplamak ve özellikle de onam formunu kaynak kişilere imzalatmak oldukça güç bir vaziyet almıştır. Aynı şey gözlem yapma için de geçerlidir. Geçiş ritüelleri gibi özel ritüellerde güven duysalar dahi

¹ İstanbul'da yaşayan Uygur kadınlarının dini inançları gereği giydikleri tesettür kıyafeti.

yabancı birinin yer almasını istemedikleri, daha çok kurumsal toplantılarda bulunulmasını tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Geçiş ritüellerinin ilki olan doğum, insan yaşamını başlatan ve en genel anlamıyla neslin devam etmesini sağlayan bir olgudur. İstanbul'da yaşayan Uygur Türklerinin doğum ritüelleri hakkında bilgi vermeden evvel "inanış" ve "geçiş ritüeli" kavramını tanımlamak, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak açısından önem arz etmektedir. İnanış kelimesi Türkçe Sözlük'te "inanma, inanılan şey" olarak tanımlanmaktadır (1998: 1080). Halk inanışı kavramı, hem bir toplumun eski inanç sisteminden miras kalmış ve çağın şartlarına uyum sağlayarak varlığını sürdürmüş hem de yeni din ve yaşam sisteminde oluşmuş inanışları kapsamaktadır (Boratav, 1994: 7). Halk inanışları aslında toplumların karşılaştıkları olayları ve durumları anlamlandırma çabaları sonucunda oluşmuştur. Geçiş ritüeli kavramı ise 1908 yılında ilk defa Arnold van Gennep tarafından "Les Rites de Passage" (Geçiş Ritüelleri) isimli kitap ile bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bu çalışma öncesinde, farklı ritler arasında benzerlik ilişkisi kuran bilim insanları olsa da sistemleştiren kişi Gennep olmuştur (2022: 220). Gennep, büyüsel-dinsel edimlerin yani ritlerin, bilimdeki ilerlemeye uygun bir şekilde kategorize edilmesi gerektiğini düşünmüştür ve bu tasnif çalışmasını yaptıktan sonra geçiş ritüeli kavramını ortaya atmıştır.

Geçiş ritüeli, bireyin yaşamındaki önemli dönüm noktalarında yapılan ritüellerdir. Gennep bu ritüelleri; ayrılma ritleri, ara ritler ve kaynaşma ritleri olarak sınıflandırmıştır. Geçiş ritleri teoride ön hazırlık (ayrılma), hazırlık (ara) ve son hazırlık (kaynaşma) ritlerini barındırır da pratikte üç grup arasında önem ve gelişmişlik düzeyi açısından bir denklik yoktur (Gennep, 2022: 19). Bu üç aşamadan hazırlık (ara) aşaması, geçişi ifade etmektedir. Geçiş durumunun insanı güçsüz kılacağı ve zararlı etkilere maruz bırakacağına dair bir inanç mevcuttur (Örnek, 2014: 83). Geçişi başarıyla tamamlamak ve sonraki aşamaya geçmek çok önemlidir. Bunun için toplumlar asırlardır kendi kültür yapılarına göre pek çok inanç ve pratik geliştirmişler ve bunu nesillerce aktararak devam ettirmişlerdir. Bu çalışmada Gennep'in sistemleştirdiği teoriyi Türk folkloruna uyarlayan Sedat Veyis Örnek'in "Türk Halk Bilimi" çalışması örnek alınmış ve İstanbul'da yaşayan Uygur Türklerinin doğum ritüelleri bu bağlamda incelenmiştir.

Doğum Öncesiyle İlgili Ritüeller

Araştırma sahasında yer alan Uygur Türklerinin, Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olan Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'nde Çin hükümeti tarafından zorunlu kürtaj ve kısırlaştırma uygulamalarına maruz bırakıldıkları bilinmektedir (Sayın ve Koçak, 2020: 75). Bu sebeple bazı kaynak kişiler, doğum kontrolü yapmadığını ifade etmekte (KK-7) veya doğum kontrolü için yapılan uygulamaların inanç sebebiyle doğru olmadığını belirtmektedirler (KK-1, KK-3). Bunun yanı sıra istenmeyen gebelik durumlarında bebeği düşürmek için soğan kabuğu ve kına gibi şeylerin kaynatılıp içildiği ya da yüksekte atlanarak bebeğin düşürülmeye çalışıldığı belirtilmiştir (KK-1). İstanbul'da yaşayan Uygur Türkü ailelerin maddi yetersizliklere rağmen çok çocuk sahibi olmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

Karahanlı döneminde yaşamış olan ve Kutadgu Bilig isimli eseri yazan Yusuf Has Hacıp çocuksuzlukla alakalı olarak insanın evlenip oğul kız sahibi olması gerektiğini, birine çocuksuz denmesinin insana sövgü sayılacağını ve bir kadın için en kutsal şeyin ve ahlaki erdem olan anne olmak hatta erkek çocuk dünyaya getirmek olduğunu ifade etmiştir (Demir, 2021: 202).

Aşağıda yer alan Uygur atasözleri de Uygur toplumunun çocuksuzlukla alakalı düşünceleri hakkında bizlere bilgi vermektedir:

Baliliq öy bazar, balisiz öy mazar (Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar).

Balisi bar öy, çıırığı bar öy (Çocuğu olan ev, ışığı olan ev).

Balisiz öyde beht yoq (Çocuksuz evde saadet yok).

Baliliq öyde oğrılıq yatmaydu (Çocuklu evde hırsızlık olmaz).

Bala tapmigiçe ata-ananıñ qedrini bilmes (Çocuk sahibi olmayınca ana babanın kıymeti bilinmez).

Bala tapmigiçe baliniñ méhrini bilmes (Çocuk sahibi olmadan çocuk sevgisi bilinmez) (Ay ve Emiroğlu, 2020: 43).

Çağdaş Uygur Edebiyatı'nın önemli yazarlarından Abdurahim Ötkür, Uygur folkloruna ait pek çok unsuru barındıran "İz" isimli romanında çocuksuz ölmesin diye dul bir kadınla evlendirilen kişiyi şöyle anlatmaktadır:

"Onun için, akrabaları ve cemaat onu bu dünyadan evlatsız gitmesin diye Revihan adında bir dul kadınla evlendirmişlerdi." (İnayet, 2017: 2).

İstanbul'da yaşayan Uygur Türkleri için evlenmek ve çocuk sahibi olup nesli devam ettirmek hem dinî hem millî bir vazife olarak görülmektedir. Çocuksuzluk ve kısır olma hâli hoş karşılanmamaktadır. Ancak kısır kişilerle dalga geçmek ya da küçümsemek gibi davranışlarda bulunmaktan, çocuksuz aileleri gücendirmekten de kaçınılmakta ve korkulmaktadır (KK-1, KK-2, KK-12, KK-13). Çocuğun olmaması durumunda kusurlu görülen taraf ilk olarak kadındır. Geleneksel yöntemlerle çocuk sahibi olunamazsa hekimlere başvurulduğu ve erkeklerin de kısırılık tedavisine başladığı ifade edilmiştir (KK-3). Doğu Türkistan'da iken çocuk sahibi olamayanların "dahan"² isimli kişilere gidip kendini okutturduğu, türbelere gidip dualar ettiği ve adaklar adadığı bilinmektedir. Yine Türkiye'ye ilk zamanlar göç eden Uygur Türklerinin Eyüp Sultan Camisi, Kaşgari Türbesi gibi yerlere gidip dualar ettikleri, adaklar adadıkları ifade edilmiştir (KK1, KK2). Günümüzde Eyüp Sultan Camisi, Sultanahmet Camisi ve ibadete açıldıktan sonra Ayasofya Camisi'ne gidip dua edildiği, adaklar adandığı ve adakların Doğu Türkistanlı yetimlere hizmet eden yardım kuruluşlarına bağışlandığı ifade edilmiştir (KK-1, KK-2, KK-9, KK-13). Çocuğu olmayan kimselere, kadın ise belini ve rahmini sıcak tutması, sıcak mizaçlı baharatlarla yıkanması tavsiye edilir (KK-1, KK-2, KK-12). Erkeklere ise koç yumurtasından kebab yapıp yemesi tavsiye edilir (KK-2).

İstanbul'da yaşayan Uygur toplumunda vatandaşlık ve oturma izni alamadığı ya da dinî nedenlerle hastaneye gidemediğini ifade eden kimseler bulunmaktadır. Bu kişiler araştırma sahamız olan Küçükçekmece ve Zeytinburnu'nda bulunan halk hekimlerine başvurmaktadırlar (KK-5, KK-6, KK-7). Halk tababeti uzmanı kaynak kişi, eskiden Doğu Türkistan'da da modern hastanelere doğum kontrol uygulamaları ve zorunlu kürtaj yüzünden gidemediklerini ve geleneksel yollarla gebeliği öğrendiklerini belirtmiştir (KK-3). Hamileliğin en önemli belirtisi âdet hâlinin gecikmesi olsa da üşütme, nezle gibi pek çok sebepten kadınlar gecikme yaşayabilmektedir. Bu süreçte meraklarını gidermek için Doğu Türkistan'daki Uygur kadınlarının başvurdukları yöntemlerden birisi, bir diş sarımsağı alıp vajinanın içine yerleştirmek ve bir süre bekledikten sonra ağızdan sarımsak kokusunun gelip gelmediğini kontrol etmektir. Eğer ağızdan sarımsak kokusu gelirse kadın hamile değildir, gelmezse hamiledir. Bir diğeri de kadının çeşitli bitki yapraklarına işemesi yöntemidir. İşediğinde yaprakta renk değişimi olursa kadının hamile olduğu anlaşılır (KK-3). Günümüzde İstanbul'da yaşayan Uygur kadınları bu yöntemleri kullanmamakta, hastaneye gidemese de eczaneden aldığı hamilelik testiyle mevcut durumunu öğrenmektedir. Bunun yanı sıra çocuğunun cinsiyetini öğrenmeyi tercih etmeyenler de mevcuttur (KK-6, KK-7).

² İslamiyeti kabul eden Uygurlar arasında şaman vazifesi gören ve mübarek addedilen kişi.

Kadın, halk deyimiyle “aşerme” aşamasına gelince bazı şeyleri yapmaktan, özellikle belirli yiyecekleri yemekten kaçınır ya da tersine belirli şeyleri yemeye özen gösterir. Bu türden şeyler fizyolojik bakımdan kadının bünyesindeki kimi maddelerin eksikliğini gidermek amacıyla yenilir ya da içilirken öte yandan bilinçaltında yatan analogik (benzetmeli) büyüün etkisiyle yeğlenmektedir (Örnek, 2016: 187). Halk arasında aşerme adıyla anılan sözcüğün aslı “aş yerme” şeklinde olup “yiyecek şeylerden tikslenme” demektir. Aşerme, aş yerme, tikslenme, istememe kavramından çıkmış olmakla beraber günümüzde hamile kadının canının bir şey çekmesi de aşerme olarak adlandırılmaktadır (Koca, 2017: 544). İstanbul'da yaşayan Uygur Türkleri aşermeye “seziklik”, aşeren kadına ise “sezik boldu” demektedirler. Bu dönemde hamilenin canı ne çekerse yakınları tarafından bulunmaya çalışılır. Aksi takdirde yenilemeyen bu yiyeceğin çocuğu “eksik bırakacağı” ona zarar vereceği inancı mevcuttur (KK-1, KK-7, KK-8). Ancak her kadının aşerme dönemi olacak ya da her kadın hamileliğinin belirli aylarında aşerecek diye bir kaide yoktur. Kimisi hiç aşermeyebilir ve bu normaldir (KK7). Hamile kadın, bebeğine zarar gelmemesi ve bebeğin sağlıklı dünyaya gelebilmesi için çeşitli şeylerden kaçınmakta veya çeşitli şeylere yönelmektedir. Bunun temelinde ise anne karnındaki çocuğu, olumlu ya da olumsuz yönden etkileyeceğine inanılan birtakım analogik özlü eylemlerin bulunması yatar. Bu eylemlerden kaçınmak ya da bunları yerine getirmek isteği ya da korkusu annenin benliğini sarar. Bu kaçınmaların temelinde, anne ile karnındaki çocuğunun arasında sıkı bir yazgı birliği, bir özdeşlik olduğu düşüncesi yatmaktadır (Örnek, 2016: 192). İstanbul'da yaşayan Uygur Türklerince hamile kadının ağır kaldırmaması, yalnız bırakılmaması ve tek başına uzak yerlere gitmemesi gerektiği bilinmektedir. Ayrıca hamilenin ailesi ve akrabaları, onu üzecek ve bebeği kötü etkileyecek her türlü ortamdan anneyi uzak tutmaya çalışmaktadır. Hamile kadın yel (gaz) yapacak acı şeyler yemez, soğuk mizaçlı yiyecekleri tüketmez, ilaç kullanmaz, sigara içmez ve içilen ortamda bulunmaz, kokulu şeylere yaklaşmaz, çok hareket etmez ve cenazelere katılmaz (KK-1, KK-4, KK-6, KK-7, KK-13). Çocuğun saçlarının ve kaşlarının gür ve siyah olması istenirse anne ayva tüketir. Çocuğun beyaz tenli olması istenirse anne adayı çok süt içer (KK-7). Kayseri'de yaşayan Uygur Türkleri arasında da çocuğun sağlıklı ve güzel olması için hamilelikte sütlü çay içilmesi ve ayva yenilmesi gerektiğine dair bir inanç bulunmaktadır (Karaman, 2016: 109).

Türk boylarında kız ve erkek çocuğun doğumu sevinçle karşılanırsa da erkek çocuk daha makbul kabul edilmekte ve anne-baba için iftihar sebebi olarak görülmektedir. Geçmişte evlenme yaşının erken olması ve kız çocuğunun evlenip aileden erken ayrılması, anne ve babanın oğlan çocuğunu daha muteber görmesine sebep olmuştur. Kutadgu Bilig'de “Bir kadın için en kutsal, ahlaki erdem anne olmak hatta erkek çocuk dünyaya getirebilmektir.” ifadesi yer almaktadır. Aynı eserde kız evlatlarının çok geç olmadan evlendirilmesi gerektiği, kız evladını zamanında evlendirmeyen ailelerin pişman olacakları vurgulanmaktadır (Demir, 2021: 202). Yine Kutadgu Bilig'de başarı ve sevinç belirtmek için düzenlenen toylardan bahsedilirken “Bunlardan biri düğün ziyafetidir; biri de bir oğulun doğumu, sünneti dolayısıyla verilen ziyafetdir.” ibaresi yer alır (Koçak, 2013: 62). Tüm bunlar erkek çocuğun daha makbul sayıldığına örnektir.

Kâşgar'a hem askerî vazife hem de etnolojik araştırma yapmak için giden Rus seyyahların izlenimlerini derleyip aktaran Alexandr Kolesnikov da Uygur babalarının “oğul eve, kız ele” diyerek erkek çocuğu muteber kabul ettiğini, annelerin ise kız çocuklarını daha çok istediğini ifade etmektedir (Kolesnikov, 2010: 117).

İstanbul'da yaşayan Uygur Türkleri, çocuğun cinsiyetinin değil sağlığının önemli olduğunu ifade etseler de erkek çocuğunun geçmişte ve günümüzde daha makbul olduğunu çünkü soyu yürüteceğini belirtmektedir (KK-1, KK-2, KK-7). Kayseri'de yaşayan Uygur Türkleri akika kurbanı olarak doğan çocuk erkek ise iki, kız ise bir kurban kesmektedir (Balcı, 2021: 44). Kur'an-ı Kerim'de akika kurbanı için “erkek ise iki, kız ise bir kurban kesilmesi” şartı

yoktur. Hadis rivayetlerinde bu ifade yer almakta, sünnet ya da vacip olup olmadığı din âlimleri tarafından tartışılmaktadır (Ünal, 2016: 158). Erkek çocuk için iki kurban, kız çocuk için bir kurban kesilmesi, erkek çocuğa daha çok değer verildiği şeklinde yorumlanabilir.

Geçmişte çocuğun cinsiyetini öğrenme imkânı olmadığı için hamile kadının fiziksel özelliklerine bakılarak cinsiyet tahmini yapıldığı ifade edilmiştir. Eğer hamilenin karnı sivriyse çocuk erkek olacaktır. Karnı yayvansa ve kalçaları genişlemişse çocuk kız olacaktır. Günümüzde çocuğun cinsiyeti, genellikle hekime başvurularak öğrenilse de halk arasında bu inanış devam etmektedir. Çocuğun cinsiyetini doğunca öğrenmeyi tercih eden ve cinsiyete göre hazırlık yapmanın dinî açıdan uygun olmayacağını ifade eden kişiler de vardır (KK-1, KK-7) Hamilenin acılı, ekşili yiyecekler yerse kızı, tatlı yiyecekler yerse oğlu olacağına dair bir inanış da vardır ancak artık buna inanmadığını “Allah’tan başka kimse bilemez.” diyerek ifade eden de olmuştur (KK-7).

Doğuma verilen önem, yeni bir bireyin aileye katılacak olması ebeveynleri çeşitli hazırlıklar yapmaya teşvik eder. İstanbul’da yaşayan Uygur Türkleri için bu hazırlığın en önemli aşaması beşik temin etmektir. İstanbul’da yaşayan Uygur Türkleri, modern veya geleneksel bir hayat tarzına sahip olup olmamaları fark etmeksizin beşiğe önem vermekte, memleketlerinde kullandıkları beşiklerin aynılarını burada da kullanmaktadırlar. Bu sebeple hamile kalındığı öğrenilince ilk olarak beşik sipariş edilmektedir. Beşikler genellikle kültürel malzemeler satan dükkânlardan satın alınmaktadır. Zeytinburnu’nda yer alan Nuzugum mağazası bunlardan biridir. Ancak Özbekistan’dan sipariş usulüyle de beşik getirildiği ifade edilmiştir (KK-1, KK-2, KK-10, KK-11, KK-13). Özbekistan’dan sipariş edilen beşik, beşik minderi ve diğer kültürel ürünlerin orada yaşayan Uygur Türkleri tarafından yapıldığı için Doğu Türkistan’dakine benzediği iddia edilmektedir (KK-2, KK-10). Beşik, Uygur Türklerinin hayatında önem arz etmektedir. Çocuğun kırkının çıkarılması ritüeline “beşik toyu” denmektedir. “Beşik kertmesi” ile evlilik Uygur Türklerinde yaygındır. Beşik, çocuğun sadece uyuduğu yer değildir. Uygur Türklerinin beşik modelinde bebeğin idrarını yapabileceği bir boşluk bulunmakta, bu yuvarlak boşluk aracılığıyla çocuk ilk zamanlar idrarını oraya yapmaktadır. Sonraları ise annesinin eğitmesi ve bebeği yetişkin tuvaletine götürüp “çiş çiş” demesiyle bebek ne zaman tuvalet ihtiyacını karşılaması gerektiğini öğrenmektedir. Bu sebeple İstanbul’da yaşayan Uygur Türkleri bebek bezi ya da muşamba tarzı ürünler kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Divânü Lugâti’t-Türk’te de beşik kelimesinin çok sık geçtiği ve annelerin çocuklarına “çiş çiş” diyerek tuvalet eğitimini verdikleri kaydedilmiştir (Batur ve Beştaş, 2011: 251).

Ebeveynler çocuk için beşik, pamuk minder, kundak, çocuğun yüzüne örtülecek örtü gibi ürünleri temin etmekte, ebeveynlerin aileleri ise maddi imkânlarına göre çocuğa ve anneye hediye edecekleri altın, kıyafet, yiyecek gibi hediyeleri doğumdan önce almaktadır. Doğu Türkistan’da çocuk doğmadan evvel uzun ömürlü birinden kumaş alındığı ve çocuğa gömlek dikildiği ifade edilmiştir. Bu uygulama günümüzde yapılmamaktadır (KK-1).

Doğum vakti gelmeden evvel, hamile kadının ilk doğumuysa annesi ve babası gelip kızı almakta ve hamile kadın, kendi ailesinin evinde kendi annesi tarafından bakılmaktadır. Doğum hastanede gerçekleştikten sonra yine bu eve gelmekte ve ilk 40 gün annesinin nezaretinde iş yapmadan, dinlenerek sadece bebeğiyle meşgul olarak geçirmektedir. Günümüzde Kayseri’de yaşayan Uygur Türklerinde de aynı uygulama devam etmektedir (Balcı, 2021: 42). Hamile kadının ailesi, kendi evlerini kızının rahat etmesi için hazırlar ve ihtiyaç duyulabilecek şeyleri önceden alır. Hamile kadın bu süreçte beslenmesine daha çok dikkat eder. Doğum sancısı başlamadan günler önce, süt kaymağından yapılan çay, sabah ve akşam olmak üzere günde 2 kere içilir. Çiğ yumurtanın içine karabiber ve nane koyulup içilir. Bu, doğum öncesinde doğumu kolaylaştırmak ve annenin sağlığını korumak için yapılan hazırlıklara örnektir (KK-1).

Doğum Sırasıyla İlgili Ritüeller

Doğurma eylemi, geçiş dönemlerinden birincisi olan doğumun en dramatik noktasıdır. Yapılan tüm hazırlıklar çocuğun gizel dünyadan geldiği bu an için yapılmıştır. Doğum sırası çok önemli bir aşamadır; bu nedenle de hamile kadının çevresinde doğumu kolaylaştıracak, çabuklaştıracak birtakım uygulamaların kümelenildiği görülmektedir (Örnek, 2016: 194).

İstanbul'da yaşayan Uygur Türkleri günümüzde doğum için hastaneyi tercih ettiklerini, evde doğum yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Aileler ekonomik durumlarına göre özel hastaneleri veya devlet hastanelerini tercih etmektedir. Doğum esnasında doğumun kolay geçmesi ve bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelebilmesi için Kuran-ı Kerim okunduğu ve doğum öncesinde sadaka verildiği ifade edilmiştir (KK-1, KK-10, KK-11).

Doğu Türkistan'da hastaneye gitme imkânı olmayan Uygur Türkleri, evde doğum gerçekleşeceği zaman "togut anası"³ dedikleri ebeyi çağırarak, togut anasının kullanacağı su, bez gibi şeyleri hazır etmektedirler. Doğumun kolay olması için evde ne kadar su varsa kaynatılması gerektiği inancı vardır. Kaynayan suların içine civanperçemi bitkisi atılır ve bu bitki açıldıkça doğumun kolaylaşacağı inancı mevcuttur. Halk arasında civanperçemi adıyla bilinen bitkinin Latince adı *achiella millefolium*dur. *Achillea* ismi, mitolojik bir geçmişe sahiptir ve bu bitkiyi kullanarak yaraları iyileştiren Achilles'ten gelmektedir. İlyada Destanı kahramanlarından Achilles'in, savaşlardan sonra kanamalarını durdurmaları ve yaralarını iyileştirmeleri için bu bitkilerden askerlerine dağıttığı bilinmektedir (Gökçen, 2017: 4). Günümüzde civanperçemi bitkisi halk hekimleri tarafından karın ağrısı, âdet sancısı, yara iyileştirme, yaranın iltihabını giderme, kadın hastalıkları, âdet düzensizliği ve çikolata kistleri gibi hastalıkları tedavi etmede kullanılmaktadır (Doğan, 2017: 89). Doğumun gerçekleştiği esnada erkekler evin dışında bekletilmektedir (KK-1).

Rus seyyah M. V. Pevtsov da Kâşgar'daki izlenimlerini şöyle aktarmaktadır (Kolesnikov, 2010: 116):

"Doğum yapılacağı gizli tutulur. Çünkü nazar degeceği inancı vardır. Koca, kadının yanına ebeyi gizlice getirir. Ebe her şeyden önce çocuğun doğmasını engelleyen kötü ruhları kovmakla uğraşır. Bunun için odaya girerken "süp" yani "çık git" kelimesini üç kere söylerdi ve her seferinde doğum yapmakta olan kadına üflerdi. Ardından kapıyı kapatarak doğumu başlatırdı. Kadının kocası bu süre boyunca yakınlarda olurdu. Eğer kadın çok büyük acılar çekiyorsa karısının yanına gelirdi. Kocanın karısının yanında bulunmasıyla zor olan doğumun iyi geçeceği inancı etkiliydi. Ebe, dünyaya gelen çocuğu kundaklayıp sağ tarafına doğru yatırır. Daha sonra kadını kutlar ve mükâfatını alır. Kadın ve bebeğin bakımını, kadının yakın akrabalarına bırakarak evden ayırırdı. Babalar "oğul eve kız ele" diyerek erkek çocuğu daha müteber kabul ederlerdi. Anneler ise kız çocuğunu tercih ederlerdi."

Doğumun gizli tutulması, nazar inancı, doğumu kolaylaştırmak için kötü ruhlarla mücadele etme ve bu mücadelede söylenen "süp" kelimesinin üç kere tekrar edilmesi, bebeğin sağ tarafa yatırılması Uygur Türklerinin eski inançları olan Şamanizm ve Gök Tanrı inançları ile ilişkili olup pek çok Türk boyunda görülen uygulamalardır. Su kaynadıkça ve civanperçemi bitkisi açıldıkça doğumun kolaylaşacağı inancı ise taklit büyüsüyle ilişkilidir. Günümüzde halk inanışları ve ritüellerinin temelini oluşturan sempatik büyü, taklit ve temas büyüsü olarak ikiye ayrılmaktadır. "Benzer benzeri yaratır" ilkesinden hareketle ortaya çıkmış olan "taklit büyüsü"nü temelini taklit etme oluşturmaktadır. Bu şekilde taklit yoluyla istenilen sonucu elde etme, benzer işlemlerle istenilen sonuca ulaşma hedeflenmektedir (Örnek, 1971:142). Bu sebeple su kaynadıkça ve civanperçemi bitkisi suda açıldıkça vajinanın da açılacağı ve kolay bir doğum gerçekleşeceği inancı vardır.

³ Doğumu yaptıran kişi, ebe.

Uygur Türklerinde büyük önem verilen ve doğum etrafında oluşan uygulamalardan biri “bovakni ağızlandırış” adı verilen bebeğe ilk yiyeceğin yedirilmesi işlemidir. Halk arasında ilmi ve ihlasi iyi olan, yerinde ve güzel konuşan kişiler bebeğe ilk yiyeceği yedirir. Çocuk tatlı dilli ve doğru konuşan biri olsun diye hurma, ceviz, erik veya kuru üzüm ile ağızlandırılır. Bir kişi, çekirdeği ağzında küçük parçalara ayırarak kaşığa koyar ve sağ eliyle “Bismillah” diyerek çocuğun ağzına atar. Bebek, ateşte pişirilen yiyeceklerle ağızlandırılmaz ve ağızlandırıldıktan sonra anne sütünü emmeye başlar. Annesi, bebeği emzirmeden önce göğsünü yıkar ve “Bismillah” diyerek bebeği emzirir. Aksi takdirde çocuğun süte doymayacağı ve kötü bir çocuk olacağı anlayışı hâkimdir (Öger, 2012: 1686). Kayseri’de yaşayan Uygur Türkleri yeni doğan çocuğu anne sütü ile ağızlandırmaktadır. İlk süt çocuğun dudaklarında ve yanağında gezdirilmektedir. Böylelikle çocuğun dilinin tatlı ve sağlıklı olacağına inanılır (Karaman, 2016: 110). İstanbul’da yaşayan Uygur Türkleri, bebek doğduktan sonra ağzına ilk gıda maddesini verme işlemine “ağızlandırma” demektedirler. En doğru ağızlandırmanın anne sütü ile yapılacağını düşünmekte, anne sütüyle ağızlandırılan çocuğun vefalı olacağına inanmaktadırlar. Bunun dışında çocuğun dindar olmasını isteyenler, zenzem suyu ve hurma ile de ağızlandırma yapmaktadır (KK-1). Aynı inanç Kırgız ve Kazak Türklerinde de mevcuttur. Kırgızlar dünyaya yeni gelen bir bebeğin ağzına koyulan ilk yiyeceğin onun geleceğini etkileyeceğini düşünürler ve bolluk içinde bir ömür geçirmesi için çocuğun ağzına ilk olarak sarı may (tereyağı) koyarlar (Polat, 2008: 98). Kazak Türkleri bu geleneğe “balayı ağızlandırış” demektedir ve çocuğu kuyruk yağı ile ağızlandırmaktadır. Kuyruk yağıyla ağızlanan çocukta gaz problemi olmayacağı ve annesinin memesine tez dadanacağı inancı mevcuttur (Rustemov, 1997: 126).

İstanbul’da yaşayan Uygur Türkleri, çocuklarını 2 yıl boyunca emzirmeye önem vermekte, sütlerinin kesilmemesi ya da azalmaması için beslenmelerine dikkat etmektedir (KK-3). Pevtsov da Kâşgar’daki Uygur kadınlarının çocuklarını iki yaşına kadar hatta daha uzun süre emzirdiklerini ifade etmektedir (Kolesnikov, 2010: 117).

Gebe kadının yediği içtiği şeylerin, baktığı kimse ve hayvanların karnındaki çocuğu etkileyeceği tasarımı ve inancı, çocukla göbeği ve eşi (plesantası) ya da “sonu” arasında da vardır. Bunun için Türk kültüründe doğan çocuğun göbeği ve eşi birtakım işlemlerden geçirilir (Örnek, 2016: 197). Uygur kültüründe göbeğe “kindik”, göbeği kesen kişiye ise “kindik anası” denilmektedir. Göbeğin eşiğe ya da evin bahçesine gömüldüğünde, çocuğu eve bağlı bir insan yapacağı inancı mevcuttur. Din adamı olmasını isteyenler ise göbeği cami avlusuna gömerler. Göbeği evin yukarılarına asma ve saklama geleneği de eskiden olan ancak günümüzde olmayan bir âdettir (KK-7). Kindik anasının ahlaklı, becerikli insanlar olması tercih edilir ve göbeği kestiği için ebeveynler tarafından kendisine hediye verilir (KK-1). Günümüzde çocuğun göbeğini saklama ya da özel bir yere gömme gibi uygulamaların yapılmadığı ifade edilmekte ve bunların batıl olduğu söylenmektedir. Aynı şekilde eş de hastanede kalmakta ve sağlık personellerinden talep edilmemektedir (KK-7, KK-9, KK-13). Ancak eskiden, özellikle Doğu Türkistan’da iken göbek kesme konusuna çok önem verildiği, hastanede doğum yapılmışsa bile mutlaka göbek kordonu ve eşin alınmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Bunun nedeninin ise Çin kültüründe eş, göbek kordonu ve hatta ölü doğmuş bebeklerin çeşitli gıdalara katık edilmesi ya da tıbbi ilaçlarda kullanılması durumudur (KK-3).

Doğum Sonrası Ritüelleri

Ad, insanlar ve milletler için var olmanın ilk belgesidir. Ad almak, kişi için bireysel ve millî anlamda resmen varlık bulmanın simgesidir. İlk yazılı kaynaklardan, destanlardan itibaren Türklerde ad vermeyle veya ad almayla ilgili izler bulunmaktadır. Oğuz Kağan Destanı’nda kişiler yaptıkları işe, gösterdikleri hünere göre ad alırlar. Dede Korkut Hikâyeleri’nde bir çocuğun ad alması için ses getirecek bir iş yapması, bir kahramanlık göstermesi gerekir (Alkaya, 2001: 422-423). Uygur kültüründe de çocuğa isim vermeye önem verilmekte ve

çocuğa “ad toyu” düzenlenmektedir. Rus seyyah Pevtsov, Kâşgar’da ad toyuna dair edindiği izlenimlerini şöyle anlatmaktadır (Kolesnikov, 2010: 116-117).

“Doğumdan üç veya dört gün sonra yeni doğan bebeğe ad koyması için molla ve bu vesileyle de akrabalar ile yakınlar davet edilirdi. Önce ikramlar sunulur, daha sonra bebek getirilirdi. Molla, bebeği eline alarak kibleye yüzünü döner ve dua okurdu. Sonrasında aynı duayı okuyarak yüzünü sırasıyla kuzeye ve güneye döner, duayı üçüncü kez okuduktan sonra çocuğa isim vererek onu akrabalarından birine verirdi. Çocuk, akrabaların elinden geçerdi. Bebeği en son eline alan yere yatırır, oradan da akraba kadınlardan biri onu alarak annesinin yanına götürürdü. Bu törenden sonra molla ve misafirler evlerine dağılırdı.”

Abdurahim Ötkür, İz romanında çocuğa adın bir merasimle verildiğini şöyle ifade etmektedir (İnayet, 2017: 2):

“Aradan bir yıl geçince Revihan bir oğul doğurdu. Seperkul benim yaşadığım kulluk azabından Allah korusun diye merasimle çocuğa “Amanbeg” diye ad verdi.”

İstanbul’da yaşayan Uygur Türklerinde güzel isim koymanın sünnet olduğu ve bu sebeple bebeğe isim koymak için Kur’an-ı Kerim’de geçen peygamberlerin ve meleklerin isimlerine, tarihteki önemli şahsiyetlerin isimlerine öncelik verildiği bilinmektedir. Son zamanlarda Doğu Türkistan’da artan baskı ve zulümlerden dolayı çocuklara Azatgül, Azat, Bahargül, Arzugül, Hürgül, Hürnur, Kürşad gibi isimler konduğu da ifade edilmiştir (KK-1, KK-10, KK-11). İsim vermekte genelde erkek tarafı ağır basmaktadır. Kadın ve erkeğin ailesinin ortak karar verdiği de olur. Genellikle molla, hoca ya da dede çocuğun kulağına ismini okumakta ve ismiyle hayırlı yaşaması için dua etmektedir (KK-1, KK-5, KK-11, KK-13).

Doğu Türkistan’da çocuğun kırk çıkarma toyu olan beşik toyu ile ad toyunun birlikte yapıldığı da bilinmektedir. Bu toya akrabalar ve misafirler davet edilir, bol ikramlı sofralar hazırlanır. Hazırlanan ikramlar arasında Türkistan pilavı, kordak, mevsim salatası, samsa, evde yapılan kete, pasta türü yağlı ekmek, kuru yemiş çeşitleri ve mevsim meyveleri bulunur. İkramlardan sonra veya önce Kur’an-ı Kerim okunur, dualar edilir, çocuk kundaklanır. Kundaklandıktan sonra aileden biri bebeği, bir büyüğün eline bırakır ve bir baştan başlayıp sırasıyla misafirler elden ele dua ederek bebeği birbirine uzatır, hayır duada bulunur. Bebeğin isminin duyulması, bilinmesi için aileler arasında kararlaştırılan ad, bir aile büyüğü veya cami hocası tarafından sağ kulağına kamet, sol kulağına ezan okunarak konur. Yemekten sonra hanımlar lohusaya ve bebeğe getirdikleri hediyeleri ortaya koyarlar. Bebeğe ve anneye her iki taraftan alınan hediyeler, misafirin önünde ilan edilerek tek tek gösterilir. Lohusa tebrik edilir, güzel temennilerde bulunulur (KK-1). İstanbul’da yaşayan Uygur Türkleri arasında bu toyu devam ettirenler olduğu gibi maddi yetersizliklerden dolayı yapmadığını ifade edenler de olmuştur.

Halk biliminde yeni doğum yapmış kadına lohusa, söz konusu sürece de “lohusalık” denilmektedir. Lohusa kelimesi Yunanca’da Lehona (yatak) anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir. Lohusalık süreci; fetüs ve plasentanın kadının rahminden ayrıldığı ilk anla başlayarak üreme organlarının ve diğer vücut sistemlerinin gebelik öncesi durumuna dönüşüne kadar geçen yaklaşık altı haftalık süreyi kapsamaktadır (Kılıç ve Eser, 2018: 37). Türk toplumunda da bu süreç doğumdan sonraki ilk 40 güne tekabül etmektedir. İstanbul’da yaşayan Uygur Türklerinde doğum yapmış kadına “lohusa” veya “kırklı kadın” denilmektedir.

İstanbul’da yaşayan Uygur Türkleri yeni doğum yapmış lohusa kadını en sağlıklı şekilde toparlanabilmesi ve eski gücünü kazanabilmesi için özel bakıma alır. Kadının ilk doğumuysa annesinin evinde annesi tarafından bakılır (KK-1, KK-7, KK-9, KK-13). Ona özel bir oda ayrılır. Lohusaya ilk günlerde sulu ve yumuşak yemekler verilir, kabız olmamasına dikkat

edilir. Süt yapan az yağlı yemekler, çorbalar, bal şerbeti, süt, sütlü çay, rafadan yumurta yedirilir. Kırk güne kadar koyun eti haşlaması, şiş kebab, kavurma, pilav, mantı ve diğer yöresel yemeklerle beslenir (KK-1, KK-9, KK-13). Lohusanın kullandığı özel eşyalarına titizlik gösterilir. Kaşığı, tabağı, havlusu ayrılır. Lohusanın olduğu odanın kapısına kırmızı bir bez veya eşarp bağlanır, o odaya kırk gün boyunca aile dışında dışarıdan gelen kimseler alınmaz. Bebeğin bezinin ve özel eşyalarının, akşam namazından sonra dışarıda bırakılmamasına dikkat edilir. Akşam namazından sonra veya gece vakti dışarıda kalan çamaşırlar tekrar yıkanır hatta okunduktan sonra kullanılır. Kırk günlük oluncaya kadar özel bakım sırasında lohusanın olduğu odaya sık sık tütsü tütürülür, bebeğe ve anneye nazar duaları okunur. Bunlar İstanbul'da yaşayan Uygur Türklerinin güncel inanç ve uygulamalarıdır (KK-1).

Doğu Türkistan'da iken lohusa kadına ilk haftasından sonra taze günlük yumurta ve sıcak mizaçlı baharat karışımı ile elde edilen macun karıldığı bilinmektedir. Bu macun lohusanın beline ve göbeğine masajla sürülür. Bel, ince ve pamuklu bir kumaş ile sıkıca sarılır. Lohusa en fazla üç gün dayanabildiği bu işlemi kırk gün olana kadar tekrarlar. Her seferinde sargı alındıktan sonra lohusaya baharatlı su ile duş aldırılır. Kış mevsiminde doğum yapan kadınlara ise "deriye alma" denilen bir işlem uygulanır. Bu işlemde annenin vücudu deriye sarılır ve doğum esnasında yıpranan vücudun bu şekilde onarılacağına inanılır. Doğum anında oluşan yara ve yırtılmayı sağaltmak için de kaynayan kelle paça buğusu kadının vajinasına tutulur ve yaralar zamanla iyileşir. Bunlar Uygur Türklerinin geçmişte uyguladığı sağaltma yöntemlerinden olup günümüzde nadir olarak uygulanmaktadır. Kaynak kişiler, bu sayede çok doğum yapan Uygur kadınlarının bile bel fitiği, bel kayması, doğum sebepli eklem ve kemik ağrılarına yakalanmadığını ifade etmiştir (KK-1, KK-3).

Diğer Türk boylarında mevcut olan albastı inancı Uygur Türklerinde de mevcuttur. Albastı, Türk kültürünün en eski dönemlerinde bereket hamisi ruh, ateş ve ocak ilahesi ve yabani hayvanların ve avcılarının koruyucusu olarak kabul edilmektedir (İnayet, 2010: 42). Ancak zamanla bu ruha atfedilen olumlu özellikler yerini kötücül özelliklere bırakmıştır. Böylelikle albastı, lohusa kadınlara sataştığı ve kimi zaman da onları öldürdüğüne inanılan demonik bir varlığa dönüşmüştür.

İstanbul'da yaşayan Uygur Türkleri albastıyı "karabastı", "cin" gibi isimlerle de adlandırmaktadır. Albastının musallat olmaması için lohusa kadının başucuna sıkıca sarılmış Kur'an-ı Kerim ve büyük bıçak koyulur. Lohusanın olduğu odanın kapısına kırmızı bir bez veya eşarp bağlanır (KK-1). İlk 40 gün asla yalnız bırakılmaz. Çünkü doğum yapan kadının ilk âdetinin gelmesiyle birlikte ruhunun sıkılacağı ve gözüne her şeyin görünebileceğine inanılır (KK-7).

Lohusa ile yeni doğmuş çocuğun doğumdan sonraki kırk gün içinde hastalanmalarına "kırk basması", "kırk düşmesi", "lohusa basması" gibi isimler verilmektedir. Lohusaya ve çocuğuna kırk basmaması için kırk gün içinde yapılan pek yaygın bir işlem vardır ki bunun adına "kırklama" denmektedir (Örnek, 2016: 202-203). Türk inanç sistemine göre doğumun kırkıncı gününde, anne ve bebeğin lohusalık dönemi bitmektedir. Kırklama, annenin ve yeni doğmuş bebeğin lohusalık döneminin kirlerinden arınmaları için doğumun kırkıncı gününde gerçekleştirilen banyonun adıdır. Bu banyo sayesinde anne ve bebek kırk gün boyunca kendilerine musallat olan kötü ruhların etkilerini geride bırakarak sosyal hayata dâhil olmaya başlar (Baysal, 2020: 299).

Rus seyyah Pevtsov, Kâşgar'da bulunduğu sürede beşik toyuna dair izlenimlerini şöyle aktarmaktadır (Kolesnikov, 2020: 117):

"Doğumdan on beş gün sonra bebek beşiğe yatırılıyor, yirmi gün sonra ilk kez, kırk gün sonra ikinci kez yıkanıyor ve çocuk erkek ise saç kesiliyordu. Saç kesimi törenine beş on yaş arası çocuklar davet edilirdi. Bu çocukların da itaatkâr olmaları

aranan özellikti. Çocuk beline bağlanan kuşağa kamçı yerleştirilerek sağ eline usturayı alır ve büyüklerin talimatlarına göre usturanın tersi ile bebeğin başına hafif bir şekilde dokundururdu. Orada bulunan büyüklerden biri çocuktan usturayı alarak bebeğin saçını keser, daha sonra davet edilen çocuklara iğde meyvesi kompostosu gibi tatlı bir şeyler ikram edilirdi.”

İstanbul'da yaşayan Uygur Türklerinde kırklama işleminin yapıldığı merasime “beşik toyu” denmektedir. Beşik toyuna yakın akrabalar, komşular ve diğer tanıdıklar davet edilmektedir. Yası olan insanlar “yasın kalksın diye davet ettik”, düğünü olan insanlar “hayırlı olsun diye davet ettik” denilerek davet edilmektedir (KK-1, KK-13). Oldukça geniş katılımlı olan bu merasimi “ağzı iyi laf yapan biri” yönetir. Merasimi yöneten kişi “şu ismi alan bebeğe şu misafirden şu hediye geldi” gibisinden duyurularda bulunur. Kırkı çıkacak bebek kız ise kırk kız, erkek ise kırk oğlan çocuğu bulunur. Eğer kırkar çocuk bulunamazsa yirmi çocuk ya da on çocuk bulunur. Onlara fırında yapılan tokaç, şeker ve mendil hediye edilir. Bir leğende kırk suyu hazırlanır. Suyun içine nöbet şekeri, tuz, altın, inci, gümüş, bıçak koyarlar ve büyükler suya doğru dua ederek Ayetel Kürsi ve Fatiha okur. “Hz. Ali gibi cesaretli olsun, Fatıma anamız gibi akıllı olsun” diyerek ve din büyüklerini anarak dualar eder. “Altın gibi değerli ol, gümüş gibi saf ol, inci gibi temiz ol, tuz saklayan ol, şeker gibi tatlı dilli ol, bıçak gibi keskin ol, su gibi hızlı ol.” derler. Kırk çocuk, bebeğe bir kaşık su döker. Yirmi çocuk varsa iki kaşık, on çocuk varsa dört kaşık dökerler ve kırk sayısı tamamlanır. Son olarak merasimdeki bir büyük, çocuğun başından bir kaşık daha su döker ve “kırk bir kere maşallah” denilerek çocuk tamamen yıkanır. İpek kumaşa “ipek gibi teni olsun” diyerek sarılır. İlk saçını ve tırnağını annesi ya da ömrü uzun olan biri keser. Anneye saçı ağırlığınca altın hediye ederler. Yoksa gümüş veya kâğıt para hediye edilir. Erkek çocuk ise çakı hediye edilir. Böylelikle çocuğun kırkı çıkmış, beşik toyu tamamlanmış olur (KK-1). Günümüzde evlerin misafir alma kapasitesine ve ailenin ekonomik durumuna göre beşik toyu koşullarının değiştiğini ifade edenler ve beşik toyu yapmadığını söyleyenler de mevcuttur. (KK-7, KK-9).

İstanbul'da yaşayan Uygur Türklerinde anne ve çocukla alakalı tespit edilen inanç ve uygulamalar şöyledir:

- Bebek, yüzü açık uyutulmaz, dışarıya yüzü açık çıkarılmaz; hangi mevsim olursa olsun bebeğin yüzü bir tülbentle kapatılır (KK-1).
- Akşamüstü bebekle gezmeye gitmek icap ederse bebeğin iki kaşının ortasına okunmuş kömür karası veya bir kibrit karası sürülür (KK-1).
- Bebeğin dünyaya geldiği günden itibaren başına özel bir başlık giydirilir. Önceden hazırlanan bu başlığa “posma” denir. Başı açık büyütülen çocuğun “benğ baş” (söz dinlemez, asi) olacağına inanılır. Bebek kız ya da erkek olsun fark etmez, başına mutlaka “posma” veya “olpak” denilen pamuklu baş giyimi giydirilir (KK-1).
- Çocuk yürümekte gecikir veya zorlanırsa ayağına pamukla vururlar. Başında un ve pirinç çevirirler. Bu şekilde daha kolay yürüyeceğine inanılır (KK-1).
- Anne ve bebeğe nazara yakın olur diye Felak ve Nas surelerinin yazılı olduğu muskalar takılır (KK-1, KK-7).
- Nazar değmesin diye nazar boncuğu takanlar da bunun batıl inanç olduğunu söyleyip günah olarak niteleyenler de vardır (KK-7).
- Çocuğun üstünden atlanırsa çocuğun boyu kısa kalır (KK-7).
- Çocuk eşiğe basmaz (KK-7).
- Konuşmayan bir çocuk, konuşan bir çocuğu dudağından öperse konuşur (KK-7).
- Çocuğun dişleri güzel çıksın diye üzerine pirinç atılır (KK-7).
- Hamile kadın bir çocuğu mezelerse (taklit ederse) kendi çocuğu da öyle olur (KK-2).

Bu inanç ve uygulamaların tamamı, çocuğu nazardan ve diğerkötücül etkilerden korumaya, olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya yönelik olarak yapılmaktadır. Bebeğin yüzününün apaçık bir şekilde görülmesini engellemek, bebeğin iki kaşının ortasına kara sürmek, anne ve bebeğe Felak ve Nas surelerinin yazılı olduğu muskalar ya da nazar boncuğu takmak nazardan korunmak için yapılan uygulamalardır. Bebeğin başına başlık takarak onun asi olmasının engelleneceği inancı taklit büyüsyyle ilişkilidir. Yürümekte geciken çocuğun ayaklarına pamuk vurma uygulaması, konuşamayan bir çocuğun konuşan bir çocuğu öperse konuşacağı inancı, dişlerin güzel çıkması için çocuğun üstüne pirinç atılması gerektiği inancı ise temas büyüsyyle etkilidir. Çocuğun eşiğe basmamasıyla ilgili inanç, eşiğin Türk kültüründe kutsal kabul edilmesiyle ilgilidir ve yalnızca çocukların değil, kimsenin eşiğe basmaması gerekmektedir (Duymaz, 2019: 3).

Sonuç

Literatür kaynaklarından yararlanarak Doğu Türkistan'da ve Kayseri'de yaşıyan Uygur Türklerinin doğum ritüelleri, İstanbul'da yaşıyan Uygur Türkleriyle mukayese edilmiştir. Tarihi süreç içerisinde çok farklı kültür daireleri ile temas eden Uygur Türklerinin eski Türk kültür ve inanç yapısından neleri, hangi değişiklikler ile muhafaza ettiği ve diğerk Türk boylarıyla nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Saha araştırmasında elde edilen verilere göre İstanbul'da yaşıyan Uygur Türklerinin doğum ritüelleri; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olarak ele alınmış ve diğerk Türk boylarıyla arasında benzer inanç ve ritüellerin olduğu saptanmıştır. Doğu Türkistan'dan farklı tarihlerde, benzer sebeplerle göç eden ve en az 5 yıldır İstanbul'da yaşıyan kaynak kişilerin göç etme nedenlerinin doğum ritüellerine yansıdağı tespit edilmiştir.

Çin hükümeti tarafından zorunlu kürtaj ve kısırlaştırma uygulamalarına maruz bırakıldıkları için doğum kontrolü yapmayı tercih etmemeleri, çok çocuklu aile yapısını benimsemeleri, Doğu Türkistan'da iken hastaneye rahatlıkla gidemedikleri için gebelik durumunu öğrenmek maksadıyla çeşitli uygulamalar geliştirmeleri, bebeğin göbeğinin ve eşinin hastanede doğum yapılması durumunda hastanede bırakılmaması, çocuklara bağımsızlığı çağırıştırın isimler konulması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Çocuk bakımında çok önem verilen beşiğin, günümüzde de kullanılması hatta Özbekistan'dan beşik, beşik minderi ve bebekle ilgili diğerk kültürel ürünlerin sipariş edilmesi, bu ürünlerin Özbekistan'da yaşıyan Uygur Türkleri tarafından yapıldığı için Doğu Türkistan'dakine benzediğinin iddia edilmesi, Uygur Türklerinin kültürlerine ne kadar önem verdiğini ve devam ettirmeye çalıştığını göstermektedir. İstanbul'da yaşıyan Uygur Türkleri tarihî süreç içerisinde yaşadıkları baskı ve zulme karşı direnmek için ihtiyaç duydukları gücü, dinlerine ve kültürlerine sarılmakta bulmuşlardır. Bu bağ günümüzde de devam etmektedir ve İstanbul'da yaşıyan Uygur Türkleri, çocuklarını "Müslüman Uygur kimliği" ile yetiştirmeye özen göstermektedirler.

Kaynakça

- Alkaya, Ercan (2001). "Türklerde Ad Verme Geleneği ve Kiş Adları." *Türk Kültürü Dergisi*, XXXIX (459): 442-448.
- Ay, Özgür ve Emiroğlu Özge (2020). "Uygur Atasözlerinde Çocuk". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 33-52.
- Balci, Fatih (2021). *Göç Halkbilimi: Doğu Türkistan'dan Göç Ederek 1965 Senesinde Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri Örneği*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Batur, Zekerya ve Beştaş, Merve (2011). "Divanu Lugatit Türk'te Çocuk Dünyası ve Eğitimi". *Turkish Studies*, 6(2): 247-262.

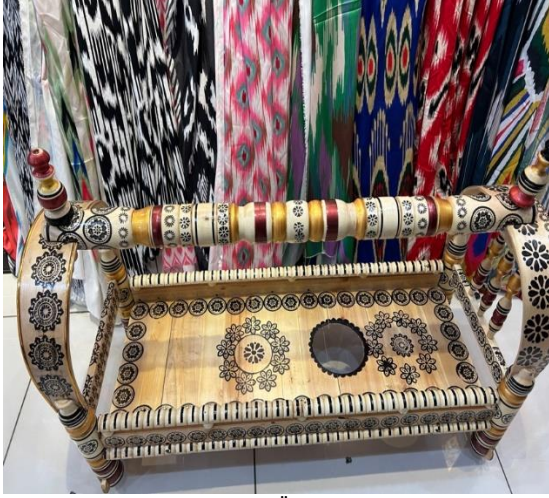
- Baysal, Nagihan (2020). *Türk Halk Kültüründe Su*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Boratav, Pertev Naili (1997). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Cengiz, İsmail (2020). "Doğu Türkistan'da Sağlık Haklarının İhlali ve Zorunlu Kürtaj". *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, (2): 74-77.
- Demir, Erdi (2021). "Kutadgu Bilig'de İnşa Edilen Kadın Kimliği Üzerine Sosyal Bir İnceleme". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (4): 199-208.
- Doğan, Oğuz (2023). "Diyadin ve Doğubayazıt Yöresi Halk Hekimliğinde Kullanılan Yabani Bitkiler". *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, (13): 86-97.
- Duymaz, Ali (2019). "Eşik kültü ve Taptuk'un Eşiğindeki Yunus Emre." *Akademik Kaynak*, 5(10-11): 1-19.
- Eliade, Mircea (2019). *Kutsal ve Kutsal-Dışı*. (çev.: Ali Berktaş). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gennep, Van Arnold (2022). *Geçiş Ritleri*. (çev.: Oylum Bülbül Beşler). İstanbul: Nora Yayınları.
- Gökçen, Ümmüşen (2017). *Aktarlarda Satılan Achillea Millefolium l. (Civanperçemi) Örneklerinin Organoleptik Kalite Kontrolleri ve Ağır Metal İçerikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- İnayet, Alimcan (2017). "İz Romanında Örf Adet ve Geleneklerle İlgili Unsurlar Üzerine". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (10): 1-13.
- İnayet, Alimcan (2010). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yalınavuz Celmoğuz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Karabulut, Ferhat (2005). "Dil Ölümü Bağlamında Kayseri'de Yaşayan Uygur Türk Toplumunu". *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (35): 17-47.
- Karaman, Kasım (2016). "Kayseri Göçmen Uygur Topluluğunda Doğum, Evlenme, Ölümle İlgili İnanç ve Ritüeller". *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 8(3): 103-114.
- Karlık, Abdürreşit Celil. (2020). "Türkiye'deki Uygur Türkü Göçmenler ve Karşılaştıkları Sorunlar". *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Kılıç, Yusuf ve Eser, Elvan (2018). "Lohusalık Sendromu (Al Ana/Alkarısı/Albastı)'nın Eskiçağ Yakınoğu Topluluklarının Kültürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeği". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(17): 29-60.
- Koca, Selçuk Kürşad (2017). "Türk Kültürünün Gelecek Kuşaklara Aktarılmasında Sembollerin Önemi". *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(11): 530-554.
- Koçak, Kürşat (2013). "Türk Kültür Tarihinin Bin Yıllık Başyapıtı: Kutadgu Bilig'den Bu Güne Ulaşan Gelenekler". *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, (13): 56-66.
- Kolesnikov, Alexandr (2010). *Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı - XX. Yüzyılın Başı*. (çev.: Rakhat Kamalov). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kul, Ömer (2018). "1949 Sonrası Hariçte Doğu Türkistan Davası ve Tayvan Yönetiminin Tutumu". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, (24): 29-62.
- Kul, Ömer (2020). İsa Yusuf Alptekin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. C. 1, 88-89. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

- Öger, Adem (2012). "Uygur Türklerinin Doğum Adetleri." *Turkish Studies*, 7(1): 1679-1694.
- Örnek, Sedat Veyis (2016). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Polat, Kemal (2008). *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sayın, Yusuf ve Koçak, Gamze (2017). Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar. *Journal of Ottoman Civilization Studies*, 3(4): 10-24.
- Rustemov, Muhammetjan (1997). Kazak Halk Kültürü ve Edebiyatından Örnekler (akt.: Vahit Türk). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (4): 121-139.
- Turner, Victor (2018). *Ritüeller: Yapı ve Anti-Yapı*. (çev.: Nur Küçük). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünal, Mehmet (2016). "Osmanlı Toplumunda Akika Geleneği: Ahmet Münib Efendi'nin "Risale-i Akika" İsimli Eseri." *Akademik Bakış Dergisi*, (53): 154-165.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Nurala Göktürk, 1958 Yarkent doğumlu, ev hanımı ve aktivist, İstanbul (Görüşme: 12.12.2022).
- KK-2: Hamit Göktürk, 1951 Yarkent doğumlu, emekli ve aktivist, İstanbul (Görüşme: 12.12.2022).
- KK-3: Şemsinur Gafur, 1971 Hoten doğumlu, doktor, İstanbul (Görüşme: 22.12.2022).
- KK-4: Afife Özyüğü, 1999 Pakistan doğumlu, doktora öğrencisi, İstanbul (Görüşme: 22.12.2022).
- KK-5: Mir Ahmet Boran, 1982 Kârgar doğumlu, restoran işletmecisi, İstanbul (Görüşme: 31.12.2022).
- KK-6: Maimaitiming Rebigülü, 1971 Hoten doğumlu, Çin dili ve edebiyatı öğretmeni, İstanbul (Görüşme: 31.12.2022).
- KK-7: Reise Abdurahman, 1988 Urumçi doğumlu, ev hanımı, İstanbul (Görüşme: 01.12.2022).
- KK-8: Faize Çeni, 1991 Hoten doğumlu, Uygur dili öğretmeni, İstanbul (Görüşme: 31.12.2022).
- KK-9: Meryem Abdagini, 1972 Urumçi doğumlu, restoran işletmecisi, İstanbul (Görüşme: 03.01.2023).
- KK-10: Muhammed Fatih, 1981 Hoten doğumlu, dobba üreticisi, İstanbul (Görüşme: 22.12.2022).
- KK-11: Enverjan Ahmad, 1994 Turfan doğumlu, youtuber, İstanbul (Görüşme: 22.12.2022).
- KK-12: Melike Arezzak, 1972 Yarkent doğumlu, ev hanımı, İstanbul (Görüşme: 12.02.2023).
- KK-13: Gül Uygur, 1968 Yarkent doğumlu, ev hanımı, İstanbul (Görüşme: 29.03.2023).

Görseller

Görsel 1: Uygur Türklerinin Özbekistan'dan sipariş ettikleri beşik

Görsel 2: Uygur Türklerinin kullandıkları minder çeşitler

Görsel 3: Uygur Türklerinin "badam dobba" dedikleri baş giysisi. Üzerindeki motifin anne karnındaki bebeği temsil ettiği söyleniyor.

Görsel 11: Doktor Şemsinur Hanım'ın kliniği.